

УДК [398.34:633.1](=161.2:477.86)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.04.835>

ПОКУТСЬКА ТРАДИЦІЙНІСТЬ У ВИРОЩУВАННІ ВРОЖАЮ

Степан ПАВЛЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

доктор історичних наук, професор,
академік НАН України, директор,

Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

Stepan PAVLYUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Academician of NAS of Ukraine, Institute of Ethnology,
The National Academy of Sciences of Ukraine (NASU),
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

POKUTTIA TRADITIONALITY IN CROP GROWING

Зосереджена увага на питаннях місцевих традицій завершальних стадій агротехнічного процесу на етнографічному Покутті. Зокрема йдеться про підготовку насінневого матеріалу, догляд у процесі його дозрівання, жнива і способи збереження врожаю. Уважно простежується увесь спектр обрядових дій, які побутували на Покутті з виокремленням і виголошенням на суто місцевому походженні, а також і синтезу із залученням обрядового сценарію сусідніх етнографічних груп — подольян, бойків і гуцулів.

Здійснюється пошук історичної генези окремих явищ технологічної культури покутян із можливим місцевим покращенням окремих елементів традиційного процесу зерновирощування. Тому *метою статті* є вивчити традиційний аграрно-технологічний процес вирощування зернових культур на Поділлі.

Об'єктом дослідження виступає сам процес місцевих аграрних технологій і засобів, а *предметом* — технічні засоби і традиційні навички.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Ключові слова: обробіток ґрунту, обряд, посівний матеріал, урожай, локальна традиційність тощо.

The spring agricultural practice had such a feature that not only the livestock was prepared for it, working cattle were fattened, but also due attention was paid to the preparation of seed material — grain, potatoes, garden seedlings, seeds, etc. In addition to the acquired rational experience, farmers strengthened its effect with various magical actions — saying prayers, spells, rites and rituals of magical content with the involvement of certain things, materials, water, fire etc.

The article focuses on the issues of local traditions of the final stages of the agrotechnical process in the ethnographic Pokuttia. In particular, it is about the preparation of seed material, care in the process of its ripening, harvesting and ways of preserving the crop. The entire range of ritual actions that took place in Pokuttia with the distinction and pronouncement of a purely local origin, as well as synthesis with the involvement of the ritual scenario of neighboring ethnographic groups — Podolians, Boikos, and Hutsuls — is carefully traced.

The search for the historical genesis of certain phenomena of the technological culture of the Pokuttia people with possible local improvement of certain elements of the traditional grain-growing process is being carried out. Therefore, the purpose of the article is to study the traditional agrarian-technological process of growing grain crops in Podillia.

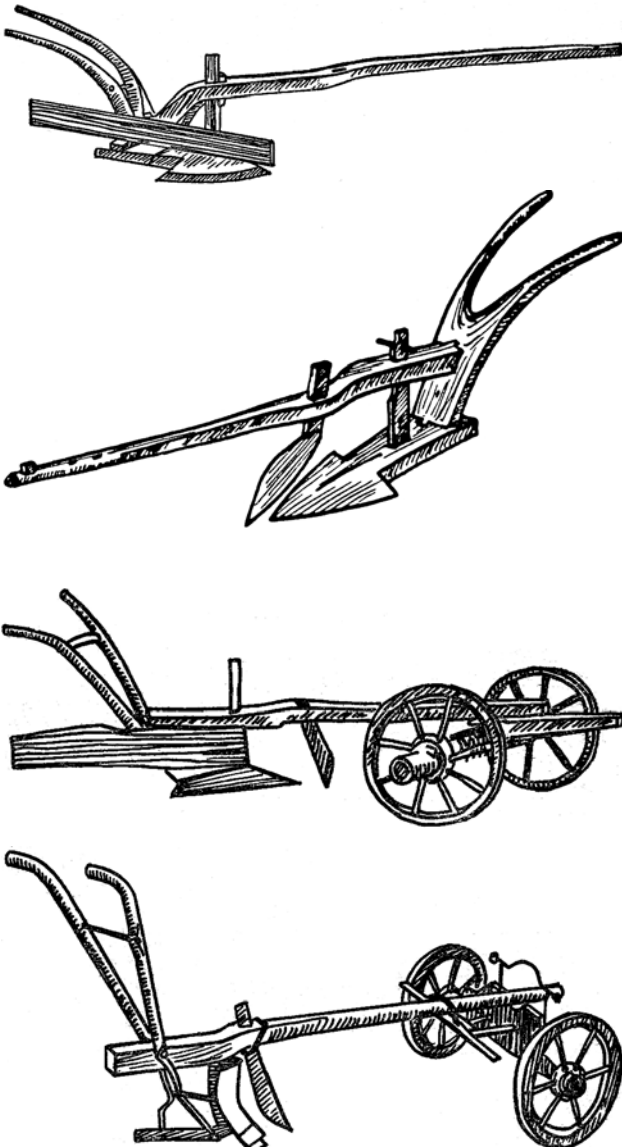
The object of research is the process of local agricultural technologies and tools, and the subject is technical tools and traditional skills.

The methodology is based on general scientific methodological principles and the main requirements for works of historical and ethnological direction.

Keywords: soil cultivation, ritual, sowing material, harvest, local tradition, etc.

Вступ. Весняна сільськогосподарська практика мала таку особливість, що до неї готувався не тільки реманент (іл. 1—4), відгодовувалась робоча худоба, але й звертали належну увагу до підготовки насінного матеріалу — зерна, картоплі, городньої розсади, насіння тощо. Поза набутим раціональним досвідом його дію хлібороби підсилювали різноманітними магічними діями — промовлянням молитов, заклинанням, обрядами і ритуалами магічного змісту зі залученням певних речей, матеріалів, води, вогню (як очисну дію) тощо.

Метою статті є вивчити традиційний аграрно-технологічний процес вирощування зернових культур на Поділлі.

Іл. 1—4. Типи плугів для розорювання ґрунту

Об'єктом дослідження є сам процес місцевих аграрних технологій і засобів, а *предметом* — технічні засоби і традиційні навички.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Основна частина. Особливого старання покутські господарі не проявляли, щоб виокремити добірне зерно чи насіння для посіву із зібраного врожаю. Окрім провіювання на вітрі чи очищення від полови на решеті (іл. 5) у спеціальний спосіб, який називався «щиняти», тобто підкидування зерна в одній частині решета так, що сміття, полова збиралась в одному місці зверху, а очищене зерно внизу. Таким чином позбавлялись насіння бур'янів. Подекуди насінне зерно пересипали мідним купоросом, що покращувало захист від засмічування поля.

Вийждаючи у поле для посіву, одразу везли на возі разом з ґрунтообробним реманентом і посівний матеріал у такій кількості, щоб засіяти підготовлену за час до обіду ділянку, оскільки посівне поле знаходилось на далекій відстані від садиби.

Сівачами були чоловіки, які дотримуючись набутої практики рівномірно розсіяти зерно без прогалів, аби не насипати багато зерна в одному місці. Перед початком роботи хрестились і, насипавши у пригтовлені для цього пристосування, — сівалку з полотна, почеплену на грудях на ремені, а частіше на шнурку через плече. Могли сіяти і з короба, виготовленого з кори. Під один крок розсипали перед собою дві жмені зерна — одна справа, друга зліва.

Засіяну площу завершували боронуванням (іл. 6), чим заглиблювали зерно в ґрунт. Під коренеплідні технічні і городні культури готували ґрунт завчасно, і, приготувавши картоплю для садіння, яка уже пустила паростки («прокільчилась»), з усіма дорослими членами сім'ї бралися до праці.

З городиною поралися жінки, вирощуючи розсаду у хатніх умовах у горщиках чи скриньках. Слід підкреслити, що господині завбачливо і старанно підходили до підбору городнього насіння, більшість з яких плакали у своїх городцях. Існувала певна забобонна боязнь, що посівним матеріалом небезпечно обмінюватись, бо не вродить, якого мало хто дотримувался. Хліборобський досвід підказував, що насінневий матеріал, що уже виродився, необхідно через якийсь

час змінювати. Зазвичай такий обмін відбувався між родичами або приятельськими господарями.

Багато уваги приділялось плеканню технічних культур, зокрема конопель та льону, плоди яких мали широке застосування — і як матеріал для виготовлення тканин («полотна»), і як харчовий продукт до столу, і корм для свиней («макуха»).

Особливо намагались домогтися високого врожаю кукурудзи, яка не вимагала надміру агротехнічних зусиль у процесі вегетації, але забезпечувала господаря у багатьох потребах, зокрема як необхідний продукт у харчовому раціоні, який був матеріалом для багатьох споживних страв, також корм для худоби — подрібнивши стебла і їх запаривши. Кукурудзяні ж качани використовували як паливо.

У процесі вегетації сільськогосподарських культур до кожної із них були напрацьовані технологічні традиції догляду. Якщо зернові культури намагались прополувати, то до просапних і городніх застосовували різні способи догляду — від простого прополювання до кількарязового просапування, що стосувалось картоплі.

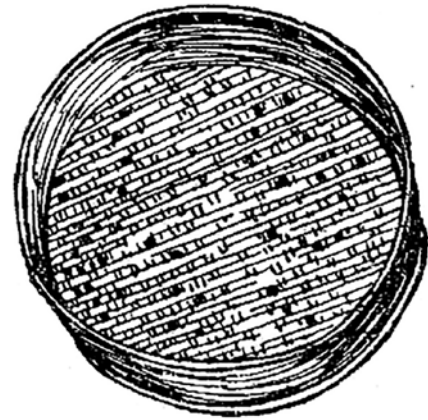
Для знищення шкідників господарі застосовували попіл, пересипаючи ним посівне насіння, що, на їхню думку, відлякувало мишей, а навіть уже користувалися фабричними засобами проти бур'янів, зокрема таким, як мідний купорос. Але це уже припадає на XIX—XX століття.

Вірили хлібороби й у те, що ретельно проведені превентивні дії, такі як магичні запобіжні ритуали у часі різдвяних свят, допомагали зберегти врожай у період його росту і дозрівання. Імітативними діями, зокрема накладанням святвечірніх страв у миску, з якою обходив господар навколо обійстя, промовляючи до добрих небесних сил зберегти врожай зернових від граду та грози.

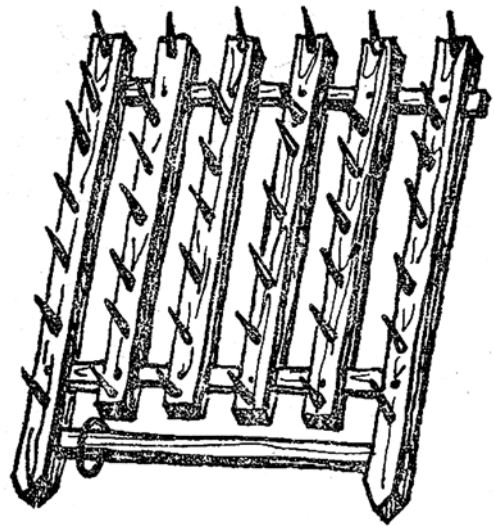
Птахів проганяли з городів та присадибних ділянок, встановлюючи антропоморфні опудала чи деркачі, які при вітрі створювали шум і багато іншого.

З належним трепетом хлібороби приступали до жнив, оскільки важко вирощений врожай вселяв надію на ситну зиму усієї сім'ї, на постійне забезпечення випеченою у печі хлібиною, та приправлені шкварками вареники, начинені сиром чи картоплею зі сиром.

Коли наступав серпень, жнивний час, у легкий за тривалою традицією день і без дощу вирушали в

Іл. 5. Решето для очищення зерна від полови

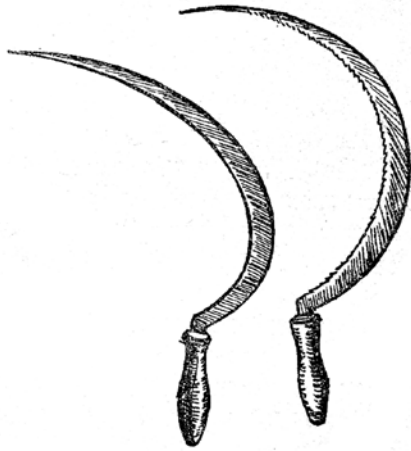
Іл. 6. Борона

поле усією сім'єю, навіть з немовлятами, щоб в короткий час зібрати врожай, оскільки спіле зерно могло висипатись, що було втратою для господарства. Зі собою брали пожитки на цілий день.

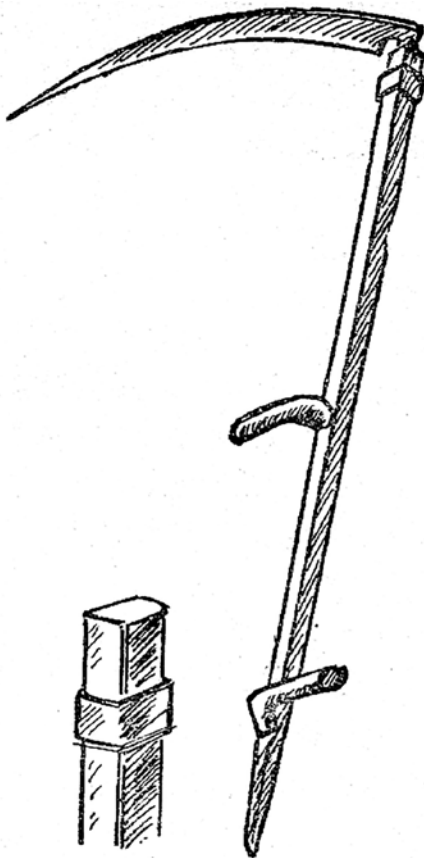
Першими збирали озимі зернові — пшеницю і жито, завершували жнива ячменем і вівсом, які висівали дещо пізніше і вегетаційний період яких був тривалішим.

Ритуальні дії починав господар, або хтось з багатших селян, запрошених для цієї церемонії. Обєрігалися, щоб перший сніп не вижав хворий чоловік. Не вважалося поганою прикметою, якщо жнива починала і господиня.

Традиційно єдиним жнивним знаряддям був серп (іл. 7), здебільшого кований місцевими ковалями, і фабрична коса (іл. 8). А також граблі (іл. 9), які виготовляв сам господар. Серпом жнивували жито і пшеницю, стебла яких могли використовувати

Іл. 7. Зубчастий серп

Іл. 8. Фабрична коса з дворучним кіссям

вати як покрівельний матеріал, тому була потреба акуратно вкладати у снопи, а ще й тому, що пшеницю висівали у невеликих кількостях. Проте на великих площах використовували і косу, укладаючи стебла не тільки у вал, але і на «стіну» — на стояче збіжжя. Тоді була потреба одразу за косарем в'язати стебла у снопи. Граблями працювали при ярових зернових, допомагаючи собі збирати

стебла у снопи, а також згрібати полишені стебла на стерні [1, с. 147].

Для покрівлі дахів використовували стебла відповідного збіжжя, вміло скрученого, яким туго вперезували сніп, щоб не розсипався у процесі просушування ще у полі, а також при транспортуванні. Існувало багато способів просушування збіжжя, бо було відомо, що вологі стебла могли запріти, а це могло призвести до значних втрат як соломи, так і зерна, яке втрачало свої поживні властивості.

Озимі культури намагались за день вижати чи скошене збіжжя укласти у традиційні споруди для просушування — у безстержневі купки, дідики, і стержневі — у кладні.

У купки («купи») розміщали до 10 снопів, у кладні гузирями на ґрунт один притулений до іншого, що мали круглу форму, завершену снопом, і з колоссям донизу, розправленого довкруги купи з метою уникнення потрапляння вологи всередину. Користувалися покутяни ще іншими безстержневими спорудами, у яких розміщали біля 20 снопів, укладених в 4—5—6, а навіть у 9 ребер-гранок. Снопи укладали лежачи у відповідну кількість граней і знову ж завершували верхнім снопом, гузирем вгору [2, с. 90—92; 3, спр. 253, арк. 10].

Стержневі споруди, для яких вісью служив кіл із залишеними до 27 суками, на яких утримувались снопи, щоб щільно не вляглись, бо це призводило до спарення і загниття стебел. Укладені у декілька гранок (5—8), могли вкласти і до 50 снопів. У такий спосіб обов'язково просушували ярові культури, стебла яких були насичені вологою та іншою рослинністю.

Дослідник гуцульського побуту і господарства Володимир Шухевич, будучи родом з Покуття, описував багато подібних явищ, поширених у живому побутуванні в господарствах обидвох сусідніх етнографічних груп, зокрема коли це стосувалося жнивного процесу у частині просушування снопів [4, с. 166].

Льон могли укладати як в купки, так і в гладкі копи.

Збір врожаю кукурудзи практикувався у два етапи — спочатку виломлювали качани, які одразу транспортували до спеціально влаштованих споруд — кошниць, куди згодом і звозили кукурудзяні стебла.

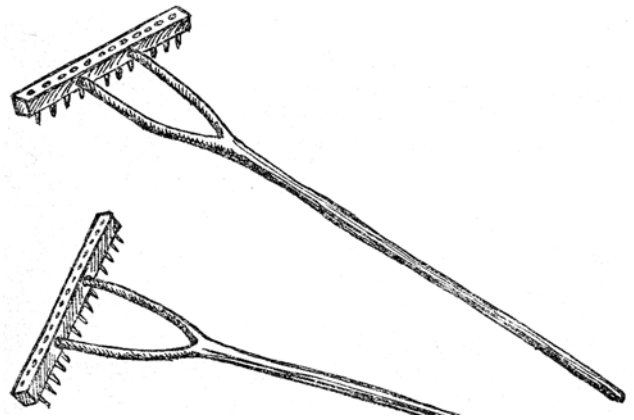
Впоравшись із зерновими культурами, господарі приступали до збору коренеплідних і городніх культур, вже у вересні місяці. Картоплю викопували мотиками і одразу на ділянці сортували — більшу на харчування, а середньої величини виділяли як насінну, дрібну і пошкоджену відкладали для корму свиням і курям.

На вересень припадало зібрати врожай городини: часник, цибулю, буряки, капусту, брукву та інші. З цим поралася господиня, прилучаючи до цього діточок, як і до всіх інших посильних робіт, привчаючи у такий спосіб до господарського побуту і передаючи вікові навички і традиції.

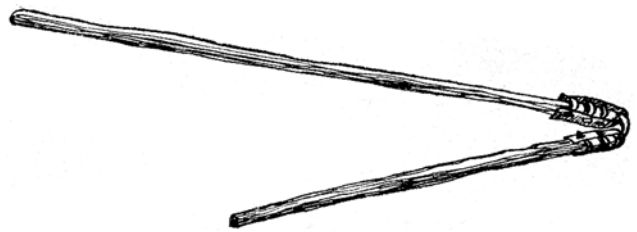
Господар дорожив кожною зерниною, кожним плодом, який з великої праці був вирощений, і тому були вкладені в апоріорі значні старання, щоб усе належно вберегти не тільки від гризунів, але й від надмірної вологи чи тепла, які могли спричинитися до виникнення плісняви чи гниття.

Добре просушені ще в полі снопи зернових культур, зокрема кукурудзи, на возах дотранспортовували у господарські приміщення, завчасу підготовлені. Для цього на Покутті, як і на всьому гірському чи пригірському етнокультурному українському масиві, споруджувалися стодоли, а для кукурудзи — кошниці. У стодолі не тільки зберігали від дощу, але й це приміщення служило для обмолоту, процес якого відбувався взимку, коли у господарстві зосереджувалися на декількох важливих справах — завершити тривалу рільничу працю, обмолотити зернові, відібрати насіння льону чи конопель, а також доглянути худобу і забезпечити хатне тепло, підготувавши необхідне паливо.

У бідніших господарствах, через потребу муки, щоб забезпечити харчовий раціон, обмолот зернових починали ще у грудні, до Різдва свят, забезпечивши хлібом переднівок. Здебільшого обмолот відбувався у січні і здійснювався традиційним знаряддям — ціпом (іл. 10), подібним на всьому карпатському етнокультурному масиві. Складався ціп із ціпильна, дещо довшого і тоншого від бияка, матеріалом для якого була твердопородиста деревина — бук, граб. Ув'язку ціпильна з бияком виготовляли зі шкіри вола, добре вичиненої, щоб була міцною і не ламкою. Еластична шкіра оберігала від травм молотильників, сприяла належному рухові бияка. Це було важливо, оскільки молотьба від-

Іл. 9. Граблі

Іл. 10. Ціп

бувалась за участю парної кількості чоловік — 2 чи 4, перебуваючи один навпроти одного. Вистеляли снопи на стодоляний міст у два ряди, колосям до середини, і двічі перемолочували, звісно, перевертаючи снопи. Зібрану солому могли вкладати на подвір'ї у стіг, її, при потребі, використовували для корму худобі, подробивши на січкарі на січку і потім запаривши. Зерно зсували в кут стодоли, щоб по завершенні молотьби здійснити очищення від полови і насіння бур'янів, переважно використовуючи природний чинник — вітер (на протязі) [5, с. 90—91].

Вимолочували по черзі кожен із зернових культур дорослі особи чоловічої статі. Часто багатші господарі запрошували найманих робітників за певну плату, здебільшого зерном. Починали відбирати зерно столових культур — пшениці, жита, а далі за господарською потребою — ячміню чи овес. Наприкінці XIX ст. появились механічні молотарки і віялки, які використовувалися у поміщицьких господарствах при значних посівах і готували товарне зерно.

Очищене зерно зберігали у містких скринях (сусіках), а також у міхах, приготовлені до млина для переробки на муку чи крупу, у домашніх умовах на жорнах.

Справою відбирання насіння льону займалися жінки, знаряддям для цього був праник. Очищали також засобом вітру і переробляли на олію і макуху в місцевих олійницях, спеціальне пристосування на клини чи уже досконаліше на гвинт, коли витискали олію способом стискання, приготовлене насіння льону, перед тим добре прогрівши і перетерши на муку. У спеціальній льняній тканині вкладалось між двома міцними пластинами, шляхом закручування по вісі ущільнювались між собою пластини. Отримана макуха була добрим кормом для свиней, а також для телят.

Для відбору зерен кукурудзи інколи влаштовували вечорниці, коли хлопці і дівчата, жартуючи при частуванні господаря, терли з качанів зерно, тручи качан один до одного. Це була клопітка і тривала праця.

Кукурудзяна мука використовувалась у харчовому раціоні, з неї виготовлялись різноманітні страви, а качани були хорошим паливом.

Покутські господарі впродовж віків напрацьовували раціональні способи на збереження вирощеного врожаю, чи зернового, чи коренеплідного. Морозостійкі культури, до яких відносились усі зернові та насінні (льон, конопля), зберігали здебільшого у дощатих скринях, у господарських приміщеннях, які не були захищені від морозу. Це могли бути комори, шпихлірі, кошниці чи розміщені на хатньому горіщі стаціонарні скрині [5, с. 97].

Зате коренеплідні вимагали теплих пристосувань, але не надміру, у межах 2—8 градусів, бо при вищій температурі картопля проростала (кільчилась), що призводило до втрати поживної якості, а також властивостей як насінного матеріалу.

Життєва практика підказувала, що найуспішніше коренеплідні перезимовуються у неглибоких ямах в ґрунті, або коли викопані й відповідно накріті соломою, і обов'язково з гіллям смереки чи сосни (утепливши соломою з хвоею і досить товстим шаром ґрунту), або у стаціонарних, вибудованих з каменю пивницях, а уже з кінця XIX ст. і в льохах у хатньому приміщенні. Тільки з появою картоплі, коли вирощували її у малій кількості, то зберігали під ліжком у житловій кімнаті. Зберігали під ліжком і в пізніші часи таку кількість, яка була необхідна для харчування впродовж зими.

У тих же пристосуваннях і в такий же спосіб зберігали інші городні коренеплідні культури — буряки, брукву, моркву.

Покутянська особливість помітна при пізнанні цілісної технології вирощуванні кукурудзи.

Праця у полі у покутському бутті займала серцевинне місце, пов'язана з усіма іншими заняттями і промислами. Особливо органічною була взаємодія з тваринницькою сферою, з доглядом, виплекуванням і використанням у господарстві худоби, птиці тощо. Силою тяглових тварин забезпечувався хліборобський успіх, з чого виділялась частка плодів на утримання коней, волів та інших тварин. А з цими головними господарськими заняттями тісно переплітались допоміжні, але у своїй суттєвості життєво-необхідними безпосередніми діями, з такими як ткацький промисел, який став можливим завдяки вирощуванню льону, конопель; традиційне ремесло із застосуванням шкіри тварин для виготовлення шкіряного одягу, упряжі, побутових виробів та інше.

У свою чергу хліборобство спонукало до формування цілісної обрядової системи на збереження і успішність в усіх сферах соціально-суспільного, духовно-культурного, сімейно-родинного, громадського життя. Культ землі володів всеохопністю життєвого простору покутян, як і у всьому українському народі. В окультурення клаптика землі, її хліборобське освоєння вкладались титанічна безпосередня праця, а ще й при цьому скільки вкладалось зусиль, щоб вберегти його від зажерливого, ненаситного ока окупанта — польського пана, а чи від місцевого дідича — глитає, чи від лихваря-корчмаря?!

Тучні, калорійні ґрунти Покуття на широких прирічкових просторах, та й пригірські рілниччі площі стали для покутського господаря головним чинником успішного буття. Набуті хліборобські знання і навички були в основі цілісного дбайливого процесу опіки за родючістю життєдайного ґрунту. Уже в XIX ст. уклалися продуктивні традиції усєї системи хлібовирощування. Однак, для вдосконалення системи агротехнічної культури були відсутні фінансові ресурси, щоб забезпечити свої господарства на той час технологічно досконалішим знаряддям і рілниччими пристроями, виготовленими на спеціалізованих фабриках: міцніші, легші й зручніші для тягової сили плуги, досконаліші борони, культиватори, сівалки тощо, а також устаткування для обмолоту — молотарки з високою продуктивністю, замість цівів та кератів; для очищення — віялки та ін.

Більшість селян, і не тільки Покуття, для забезпечення своїх господарств не могли заощадити значних коштів на фабричну техніку при наявності обмеженого ресурсу, зовсім незначних площ для вирощування сільськогосподарських культур — зернових, коренеплідних, городніх, технічних тощо.

Кращим родючим ґрунтом Покуття заволоділи: польська шляхта, лихварі, незначна кількість місцевих дідачів, які у своїх маєтках користувалися дешевою робочою силою селян, яким залишилися невеликі земельні наділи після численних спекулятивних, грабінницьких нововведень польською королівською адміністрацією, начебто з благородним мотивом для покращення структури для землекористування. Земельне реформування призвело на Покутті до обезземелення до критичної межі переважну більшість селянських господарств. Статистичні відомості із середини ХІХ ст. подають: 156 панських господарств володіло 84824 моргами орного поля, 13328 моргами пасовиськ, 61591 моргами лісу, тоді як 196138 місцевих мешканців — 235759 моргами ріллі, 17886 моргами пасовиськ і тільки 2899 моргами лісу.

Проведена австро-угорським урядом земельна реформа надала польським правителям здійснити її на відчуження значних селянських угідь у свою власність, привівши місцеві господарства до зубожіння. Наведу приклад грабунку у с. Палачичах Тлумацького повіту, який був типовим для всього Покуття, проведенням впорядкуванням земельних наділів, у наслідок комасацій і сегрегацій у селянських господарств було відібрано 840 моргів ріллі.

У тому ж повіті княгиня Елеонора Яблонівська мала у власності 1662 моргів угідь (81%), а 68 господарствам припало 390 моргів (19%).

Малоземелля покутського селянства було катастрофічним, коли більшість господарств володіло заледве більше ніж 4 морги угідь [6]. Однією з вагомих причин подрібнення земельної власності господарства викликалось розподілом між спадкоємцями. Статистичні відомості наводять стрімке зростання господарств, яких впродовж другої половини ХІХ ст. збільшилось на 20%, із 40668 до 49613.

Землевласники у західних європейських країнах у другій половині ХІХ ст. — початку ХХ ст. забезпечили агротехнічний процес фабричною технікою, влаштованою не лише на тягловій силі коней, але й на

механічній тязі. Допоміжні знаряддя стали придатними поліпшити і пришвидшити технологію підготовки ґрунту для хлібовирощування, а також стало можливим освоювати значні площі. Капіталізація аграрного виробництва набула прибуткового розмаху; ця галузь набирала промислового масштабу, у яку вкладали значні кошти на вдосконалення всього агропромислового процесу. Україну в цілому, у тому числі і етнографічне Покуття, промислова аграрна революція обминула з політико-історичної причини, будучи колоніальною частиною багатьох сусідніх країн — Росії, Польщі, Австрії, Угорщини, а навіть і Румунії. Колоністи використовували місцевий і дешевий людський ресурс; тільки зовсім у малій кількості завозилась досконаліша аграрна техніка. Прадавні хліборобські традиції застосовувались повною мірою при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Покуття, як частина Австро-Угорщини, було найменш технічно забезпечене з усіх земель імперії.

У селянських господарствах була критично мала кількість коней, лише трохи більше половини господарств мали по одному коневі. При такому жалюгідному стані відповідно і врожайність була найнижчою у Європі — заледве 10,8 ц пшениці з одного га, жита — 8,8 ц, ячменю — 8,6 ц, а кукурудзи — всього 10,5 ц. Не набагато вищою була врожайність на панських полях: пшениці з 1 га вимолочували 14,5 ц, жита — 12,5 ц, ячменю — 12 ц. Картоплі набирали 246 ц, тоді як селяни заледве 120 ц з одного га [1, с. 187—190].

Остаточне обезземелення українського селянства сталося із встановленням радянської влади, як продовження окупації українських земель російським царом. Окупаційна влада обезземеленням селянства продумана, як політична тактика і стратегія у підкоренні українського народу, домагалася економічного зубожіння і заодно забравши землю, як одне з вагомих джерел збереження віковичних народних традицій, реально позбавляла українців об'єкту застосування традицій. Так, традиції ще й досі не забулися, але вони зберігалися волею пам'яті на національне самозбереження. Російські окупанти, загарбавши землю, але не здолали Душу, не змогли замулити нуртуюче джерело народного безсмертя — традицій.

І сьогодні виплекана предками аграрна звичаєвість гріє душу під час рокових свят Різдва чи Великодня, як естетичне багатство українців. А на не-

великих домашніх ділянках, вирощуючи різні польові культури, ще послуговуються і батьківськими обрядами, знаннями і навиками.

Висновки. Покутські хлібороби вишукані у своїй хліборобській культурі, набутих навиках і оберігальних традиціях та ритуалах. Обрядове багатство покутян підсилюється тією ситуацією, що довкруги них сусідували інші українські етнографічні групи — подоляни із високим хліборобським знанням; бойки і гуцули, які зуміли в особливо складних природних умовах — гірській місцевості, домогтися того, що колосилася пшениця і багатими були врожаї вівса і жита.

Ландшафтна характеристика із значними прирічковими площами спонукала до синтезу перейнятих хліборобських навиків і з власним, продиктованим географічними умовами, кліматом, ступенем вологості, рельєфом, рослинністю, номенклатурою сільськогосподарських культур тощо.

1. Довженюк В.Й. *Землеробство Древньої Русі*. Київ, 1961.
2. Павлюк С.П. *Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ століть*. Київ, 1986. 172 с.

3. *Архів Інституту народознавства НАН України*. Оп. 253. Арк. 10.
4. Шухевич В. *Гуцульщина*. Ч. 2. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1904. Т. 4. С. 166.
5. Горленко В.Ф., Бойко І.Д., Кульчицький О.С. *Народна землеробська техніка українців*. Київ, 1974. 164 с.
6. *Історія міст і сіл Івано-Франківської обл.* Київ, 1981. С. 20—25.

REFERENCES

- Dovzhenyuk V.Y. (1961). Agriculture of Ancient Rus'. Kyiv [in Ukrainian].
- Pavlyuk, S.P. (1986). Folk agricultural machinery of the Carpathian Ukrainians of the second half of the 19th and early 20th centuries. Kyiv [in Ukrainian].
- Archives of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Op. 253. Sheet. 10 [in Ukrainian].
- Shukhevych, V. (1904). Hutsulshchyna Materials for Ukrainian-Russian (from Rus') ethnology (Part 2, vol. 4, p. 166). Lviv [in Ukrainian].
- Gorlenko, V.F., Boyko, I.D., & Kulchytskyi O.S. (1974). Folk agricultural machinery of Ukrainians. Kyiv [in Ukrainian].
- (1981). History of cities and villages of Ivano-Frankivsk region. (Pp. 20-25). Kyiv [in Ukrainian].